

„El fogjuk látni pártszerűen az illetők nótáját”

Az 1955-ös tiltakozó aláírások és visszavonásuk története

1955 is azon esztendőök közé tartozik, melyek nem január elsején kezdődtek. 1955 talán inkább 1954 októberében, vagy 1955. március másodikán, harmadikán vagy negyedikén vette kezdetét, amikor a beteg Nagy Imre elleni központi vezetőségi ülésen Rákosi diadalt ült a „jobboldali elhajlás” fölött.

Tehát a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége (MDP KV) ülést tart 1955. március 2–4-ig, s másnap – a generalisszimus halálának második évfordulóján – *jókora Sztálin-képpel az első oldalán* jelenik meg a Szabad Nép. Magáról az ülésről három nappal később, március 7-én közölték az első hírt, s a párt lapjában csak március 9-én jelent meg az ominózus határozat („...a párt fő feladata a káros jobboldali nézetek ideológiai szétzúzása, ezek teljes elszigetelése”). Az úgynevezett márciusi határozat meglepetést és zavart keltett külföldön is. „Magyarországot leginkább mint a »kritikai szabadság példáját« szerették idézni – jelentette a pozsonyi főkonzulátus. – Szlovákiában sokan úgy látják, hogy egyik végletből a másikba esünk.”

Az irodalmi és művészeti életben még nagyobb volt a „zavar”. Egyetlen pártszervezet volt az országban – állítja könyvében Aczél Tamás és Méray Tibor –, amely a márciusi határozat fogaadására szervezett üdvrivalgásban néma maradt: a kommunista írók pártszervezete. Darvas József író, miniszter, hogy megtörje a hallgatást, eszmecserét hívott össze az Írószövetségben április 18-ára az irodalom idő-

szerű kérdéseiről. Andics Erzsébet (az MDP KV tudományos és kulturális osztályának a vezetője) a klubestről feljegyzést küldött Rákosinak, mert kiderült: „*párttag íróink nagyobb része nem helyesli a párt kultúrpolitikáját*”. [Minden további kiemelés tőlem, beleértve az idézett szövegeket is – P. Á.] Andics szerint akkora a baj az írókkal, hogy „párton kívüli írók jelenlétében feltárták, mennyi mindenben nem értenek egyet” – a párttal.

A klubesten Sarkadi Imre, Kuczka Péter, Zelk Zoltán és Déry Tibor hangsúlyozta, hogy a funkcionáriusok és az írók nem értik meg egymást, sőt az utóbbiak alantans helyzetben vannak. *Újra élednek az adminisztratív módszerek*, letiltanak egyes színdarabokat, mint a Galileit, az Aranytollú madarad, a Tragédiát. Nem engednek megjelentetni harcos, jó szándékú kommunista verseket. Így például Kuczka Egy jó hír és Előszó egy új évtizedhez című költeményeit, vagy Juhász legújabb, igen jó versét. Eltiltanak a kiadástól arra érdemes könyveket, mint Hemingway: Az öreg halász és a tenger, illetve Thomas Mann egyes újabb művei, méltatlan csonkításban jelentetik meg például Babits, Nagy Lajos vagy Kosztolányi műveit. Egyes költeményekbe a *kultúrfunkcionáriusok* olyasmit olvasnak bele, amit a költő sohasem szándékozott megírni. Ilyen törekvések különösen a tudományos és kulturális osztályon tapasztalhatók (Zelk és Kuczka véleménye). Gyakorta eleve rosszat tételeznek fel az írókról, ellenségnek is tekintik őket, noha nem azok. Lehallgatott telefonbeszélgeté-

seiket arra használják fel, hogy ennek alapján írjanak káderjellemzést, ahelyett, hogy a megírt művekre támaszkodnának. Ez utóbbit *megdőbentő volt még hallgatni is* – írta Andics. Annaira elkeseredett a légkör, hogy „a telefonlehallgatásról úgy beszéltek az írók, mintha az Intelligence Service ellenőrzése alatt élnének és dolgoznának, nem pedig hazánkban”. Andics javasolta, hogy „a párt néhány vezetője beszéljen az írókkal”.

Rákosit nyugtalaníthatta a helyzet, s Andicsék egy héten belül részletes jelentést készítettek arról, hogy az Írószövetségben hogyan fogadták a márciusi határozatot. „Déry és Zelk cinikus megjegyzéseikkel, vitaközbeszólásaikkal és a pártmegmozdulásokon tanúsított rendbontó magatartásukkal a már lassan állásfoglalásra jutottakat – például Kónyát vagy Örkényt – is megzavarják. Különösen Örkényt, akinek *művészi munkájába vetett hitét adta vissza a határozat.*”

84

A tizenhárom oldalas feljegyzés szerint az „április 19-i DISZ-aktíva hasonló képet mutatott”. „Takács Imre, **Eörsi István**, Ancsel Éva, Fábíán Zoltán stb. egyenesen jobboldali nézeteket fejtegettek. Ancsel Éva kijelentette, hogy őt zavarja: miért csak egy személyt tett felelőssé a hibákért a határozat; hogy nálunk csak arról írhat az író, amit a momentán párthatározat megenged stb. **Eörsi István** nyíltan kimondta, hogy *nem ért egyet a határozattal*, ahogyan nem ért azzal egyet az írószámba menők 90 százaléka. Szerinte a véleményszabadság nálunk korlátozva van.”

Megállapították, hogy az Írószövetségben még mindig nagyon erős a jobboldali elhajlás. A pártos irodalompolitikát nem a vezető kommunista írók, hanem részben pártonkívüliek, mint Veres Péter és részben Szabó Pál, részben pedig a kisebb tehetségű kommunista írók, mint Barabás Tibor, Tamási Lajos, Gergely Sándor, Földeák János, Szüdi György, László Gyula stb. – illetve a kommunista kritikusok, mint Ki-

rály István, Nagy Péter és Szabolcsi Miklós képviseli.

A Rákosi elvtársnál tartandó beszélgetésen elkerülhetetlen beszélni arról, hogy mit értünk pártos jó irodalomról. „Mint számtalan példa mutatja, íróink mást értenek rajta, mint amit kellene. Írói közvéleményünk megegyezik abban, hogy Kuczka Nyírségi naplója, illetve Utószava olyan írás, mire momentán szükségünk van... Gyakran hallani olyan hangokat, hogy ha Solohov ma írná meg a Csendes Dont vagy az Új barázdát, azt sem adná ki a kultúrpolitika. Általában hasonlóan nyilatkoznak Majakovszkijjal kapcsolatban is.” A teoretikus vitával nem lehet eredményt elérni, hisz korábban amint az írók kiléptek Farkas szobájából, már a folyosón kiderült, „mást értenek a teóriákon, mint mi”. [Amíg Nagy Imrével együtt le nem váltották, Farkas Mihály KV-titkár felügyelete alá tartozott a tudományos és kulturális élet is.]

„...Íróink döntő többsége helyteleníti Lukács György elvtárs Madách-konceptióját” [tanulmányát a Szabad Nép közölte], és sok tekintetben helyteleníti, amiket Horváth Márton József Attila-beszédében Babitsról, Kosztolányiról, Tóth Árpádról mondott.

„Okvetlen beszélni kellene a funkcionáriusok és az írók viszonyáról.” (Hozzá nem értő megnyilatkozásként említik, hogy Kuczka Előszó az új évtizedhez című „egyáltalán nem hibátlan” versének két sorát – „Fényesedjék a kapanyél, / Fényesedjék a szemed, ember” – a pártiskolán úgy értelmezték, hogy a költő *Rákosi elvtársnak mond ellent*, aki a kézikapás földművelést a paraszti elmaradottságok közé sorolta.)

A kétoldalas melléklet rövid véleményét ad Illyés Gyuláról, Urbán Ernőről, Gergely Sándorról (a leghosszabbban), Király Istvánról, Benjámin Lászlóról, s a szövetség vezetőiről, Erdei Sándorról és Tamási Lajosról. („Illyés Gyula: ...Állandóan éber figyelemmel szemléli a fejleményeket, minden te-

hetségebb írást azonnal telefonba dicser, szintre *napról napra megalósítja azt a káros elméletet*, hogy »mentsük kultúrértékeink közül, ami menthető«... Gergely Sándor: A hibákat következetesen bíráló magatartása miatt az ellenzékiek majd hogynem bojkottálják, megvetik, lenézik /Déry, Zelk, Kuczka, Sarkadi stb./.)

Május elsején délután négytől este tizenegyig Rákosi Mátyás mellett többek között Hegedűs András és Gerő Ernő beszélgetett a gondosan válogatott írószövetségi csapattal (Aczél Tamás, Barabás Tibor, Benjámín László, Bölöni György, Darvas József, Déry Tibor, Erdei Sándor, Földeák János, Gergely Sándor, Hámos György, Juhász Ferenc, Király István, Kónya Lajos, Kuczka Péter, Nagy Péter, Tamási Lajos és Zelk Zoltán.) A találkozóról feljegyzés készült. Először a szövetség vezetői, majd a balosok szóltak. (Barabás: „a megnövekedett írói szabadság és a lecsökkent írói felelősség ellentétbe került egymással.”) Majd Kuczka kijelentette: „A sematikus irodalom ellen harcolnunk kommunista kötelesség”, amikor sematizmusellenesek vagyunk, „nem gondolunk a hibák keresésére, csak az életet akarjuk ábrázolni”. 1951-ben én is a sematizmus felé fordultam, ez helytelen volt, most az irodalompolitika akar efelé fordítani.

A pártvezetők közül Horváth Márton (a Szabad Nép felelős szerkesztője) adta meg az alaphangot: „Az írók nem segítik eléggé a pártot és a népet a szocializmus építésében.” Kijelentette, hogy Kuczka a sematizmus elleni harc ürügyén lebecsüli az ideológiai munkát, továbbá hogy az Erdei Sándor kifogásolta adminisztratív intézkedések helyesek voltak (Németh László Galileiének, Madách Tragédiájának a betiltása; Lukács Madách-cikke), mert Nagy Imre 1953. júniusi fellépése után „a jobboldali torzítások hatalmukba kerítették az irodalmi munkát”. Juhász Ferenc Dózsa-verse az ábrázoló erők komoly tökéletesedése ellenére a

halál, a borzalom, az elesett forradalom költészete lett. Juhász intő példa arra, milyen veszélyek fenyegetik a párt útjáról letérő írókat. „Fel kell számolnunk, hogy egyes párton kívüli írók, mint például Illyés Gyula irányítsák az irodalompolitikát.”

Aczél Tamás elmondta, hogy „június után” (azaz Nagy Imre fellépése után) „rájöttünk, hogy nem a hibák és az eredmények arányait kell megírunk, hanem magát az életet”. A bíráló írókkal szemben tanúsított türelmetlenség elkeserítette, „ma már nem tudjuk, hogy meddig mehetünk el a bírálóban, ma már nincs kedvünk dolgozni”. (Itt Rákosi közbeszólt: „nem ebben van a hiba, hanem abban, hogy túl sok a lángész, a remekmű”.)

Déry Tibor megvédte Illyést („túl sokat dédelgettük és elejtettük”) és Juhászt („a kulturáltabb olvasók számára ír”), s megállapította: „A tévedéshez való jogomat mint öreg író is fenntartom magamnak. A bíráló nincs arányban a tévedéseinkkel. *Az elvtársak túl nagyra becsülik az irodalom jelentőségét.*”

Hegedűs András úgy vélte, hogy „Harcolni kell a szimbolista, az allegorikus irodalommal... mert az ellenséges rádiók és az ellenséges propaganda ezeket felhasználhatják ellenünk.” Szerinte az elmúlt időszakban „túlzottan udvaroltunk íróinknak és költőinknek”.

Zelk Zoltán felhívta a politikailag iskolázottabb vezető elvtársak figyelmét, hogy „nem csak mi, az írók hibáztunk, az irodalom csak részese volt az országos hibáknak”. Darvas József azt a furcsaságot állította, ha megalósítják az eszmei-politikai egységet, akkor „az egyébként szükséges adminisztratív rendszabályoknak is elejét tudjuk venni”.

Rákosi azzal kezdte: „Az egész országban kolosszális károk történtek az elmúlt húsz hónap folyamán a jobboldali törekvések, s nem utolsósorban Nagy Imre elvtárs helytelen politikai vonala miatt.” Az adminisztratív rend-

szabályok problémája: álprobléma. Mindig lesznek rossz versek, amiket nem tanácsos közölni. Petőfi is írt olyan rossz verseket, amelyeket Vörösmarty nem volt hajlandó leközölni. A Galilei-dramát Németh a fasizmus idején írta, ma úgy értelmezik, hogy ellenünk szól. „A mostani nemzetközi helyzetben nagyon vigyáznunk kell minden megjelent versre. Zelk és Kuczka elvtársnak meg kell értenie, hogy vannak olyan költemények, amelyek egy más politikai helyzetben jók lehetnek, de amelyeket ma nem lehet leközölni.” *Az életismeret önmagában semmit sem ér*, „ha nincs helyes marxista-leninista ideológiával alátámasztva”.

Rákosi szerint az a legnagyobb baj, hogy nem létezik a kommunista írók kollektívája. „A kommunista párttagságot mindennek alá kell rendelni. A pártfegyelem tehetségre való tekintet nélkül mindenkire kötelező... Munkáságunk és parasztságunk nincs megelégedve a mai irodalmunkkal. Népünk nagyot nőtt az elmúlt tíz év alatt, ma már elmondhatjuk, hogy ért az irodalomhoz. Fel kell figyelni a nép intő szavára, *a jó író mindig hallgat a népre.*”

Déry elvtárs nem tudott nyolc nap alatt válaszolni a határozat intő szavára, de nyílt levelét Nagy elvtársnak meg tudta írni két órán belül. „Ha Déry elvtárs nem ért egyet a határozattal, helyes, ha nem ír, legalább tudjuk, hogy hányadán állunk.”

Az Ember tragédiájáról elmondta: „Madách túlértékelt és helytelenül propagált művét helyes, hogy levettük az állandó műorról. Súlyos politikai hiba volt, hogy engedték magunkat provokálni a Tragédia bemutatásával... [A Nemzetiben kitört a taps, amikor az első jelenetben az Úr azt mondja Lucifernek: „Csak hódolat illet meg, nem bírálát.”] Figyelmeztetem az író elvtársakat, hogy a Horthy-éra csinált nagy alkotást a Tragédiából a maga hasznára, mert felismerte, hogy *Madách lebecsüli a tömegeket*, hogy nem

bízik a haladásban, hogy ellenzi a szocialisztikus eszméket stb. Madách hibáit nem mi vettük először észre, már Babits Mihály is pesszimista műnek ítélte a Tragédiát.” Végül Rákosi megemlítette, hogy az Írószövetség 350 tagja „túl sok egy olyan kis országban, mint a miénk”.

Aczél Tamásék leírták könyvükben, hogy Gerő mindenki melléne szegezte a kérdést, egyetért-e a márciusi határozattal: „...határozottan és sorban csendültek fel a válaszok: – Mint a párt tagja, kötelezőnek tartom magamra nézve, de nem tudok vele egyetérteni”. (Az értekezlet végén Rákosi a szobájába hívta Aczél, s neki támadt: „Mondja, mit akar? Mit akar? Hiszen maga mindent megkapott tőlünk. Kosuth-díjat... Sztálin-díjat... Van autója, szép lakása... Mit akar még? Mondja meg nekem!”)

Már az idézett jegyzőkönyv összeállítására előtt hangulatjelentéseket készítettek a beszélgetés visszhangjáról. „Körülbelül fél órával a beszélgetés után Kuczka, Zelk, Kónya és Hámos György egyöntetű lelkesedéssel beszéltek a vitáról... Hangoztatták, hogy *most már jó verseket fognak írni...* A kezdeti bizakodó hang a beszélgetést követő napokon megváltozott. Mind Zelk, mind Juhász, de különösen Kuczka, Benjámin és Aczél azt kezdték hangoztatni, félni kell a sematikus irodalom visszatérésétől.” Juhász Ferencet elszomorította Aczél, Déry és Zelk felszólalása. Ellenőrizhetetlen forrásból származó két rémhír terjed a városban. Az egyik szerint Gerő elvtárs erőszakosan, az 1953 előtti időkre jellemző közbeszólásokkal irányította a beszélgetést. A másik szerint íróink egységesen sorompóba álltak a PB-vél szemben „a két behódoló: Darvas és Tamási kivételével. Ezt az utóbbi rémhírt állítólag Tersánszky Józsi Jenő terjeszti, legalábbis az utolsó szálak hozzá vezetnek.”

A május 17-i jelentés szerint Kuczka Péter nem ért egyet sem Rákosi, sem

Hegedűs, sem Horváth elvtársnak az elutasított költeményeire adott válaszával. Szerinte az ott elhangzottak irodalmon kívüli álláspontot képviseltek. Így biztos, hogy tönkre fog menni a magyar irodalom. Arról beszélt, hogy elment minden művészi kedve. A május 20-i feljegyzés idézi Déryt: „a lecke fel van adva, vagy megmondom, hogy nem értek egyet a határozattal, vagy hallgatok”. Kuczka hirdeti: „ellenzékben vagyok, védem elveimet, verseimet”. Pártvezetőségi ülésen kijelenti: „vitatkozni akarok, mindaddig fogok is, ameddig meg nem győznek arról, hogy tévedtem, de nem szeretem, ha pofozólegény vagyok, akit mindig csak pofoznak”.

Válaszul az osztály többek között javasolta az Írószövetség vezetőinek a leváltását (július 12-én ebből született határozat a szövetség „szervezeti átépítéséről”).

Az Írószövetség elnökségének május 28-i ülésén Szabó Pál megjegyezte: *ha nem lehet kritizálni, nem vagyok író, és az egész munkának semmi értelme*. Hámos György ugyanitt azt mondta: az allegória a versekből átköltözött a felszólalásokba. A június 3-i vezetőségi ülésen viszont már nem jelent meg Illés Béla, Szabó Pál, Pándi Pál, Gergely Sándor, Benjámin, Déry, Illyés.

Háy, Kuczka, Kónya, Zelk arról beszélt, hogy az irodalompolitika az oka, hogy nem születnek komoly kvalitású művek. Kónya, Kuczka, Sarkadi, Zelk megállapította: ha hallgató írók vannak, annak a politikai helyzet az oka. Aczél Tamás szerint káros különbség van a szovjet és a magyar irodalompolitika között. Fekete Gyula és Kuczka szerint fordított esztétika érvényesül: elvben az irodalompolitika igenli a pozitív hőst, a gyakorlatban irtózik a konfliktusoktól. Kuczka kijelentette, hogy az irodalom nemcsak agitációs eszköz, hanem a valóság megismerésének is eszköze. Zelk szerint az irodalompolitikuskok és a kritikusok az irodalom beosztottai; Darvas csokorba szedte a „más

hozzá nem értők szájából hallott virágokat”.

„Különösen Aczél, Kónya, Kuczka, és Zelk renitenskedő, destruktív és sok esetben cinikus közbeszólásainak tudható be, hogy Darvas elvtárs belezavarodott mondanivalójába” – vitaösszegező felszólalásában ellentétbe került saját magával. „Egyes kommunisták elemi kötelességeiket is semmibe vették. Például Örkény és Pándi [aki a hiányzók névsora szerint ott sem volt] egyszerűen *otthagyták a vitát*, Sarkadi pedig délutánra berúgott, és a vita vége felé már közbekiabált. Többek között ő volt az, aki megzavarta Darvas elvtársat mondanivalója kifejtésében.”

Júliusban Major Tamás a pártközpont kulturális osztályán bejelentette: nem tetszik neki, hogy a vezető értelmiségiek pártellenesek. Déry Tibor azt mondta neki: „*ma az a becsületes ember, aki hallgat* és a párt mostani vezetőinek nem segít az árutakon járó szocializmus építésében”. Dérynek fáj, hogy a parasztságot újra bekényszerítik a téeszekbe. Major szerint Kassák újra feléledt és tüzeli az írókat. Ugyanezek a kérdések nyugtalanítják a Gobi Hilda köré tömörült színészeket is. Szinte jelszóvá vált, hogy *jobb párt- és állami vezetésre van szükség*. A semlegesség és a szabad választások kérdését is felvetik.

Rákosi még a kommunista írók aktívájáról is tájékoztatást kért. Itt a szervezeti átépítésről szóló határozatot Zelk azzal intézte el, hogy „olyan, mintha a belügyminiszter hozta volna”. Többen tiltakoztak, hogy Aczél Tamást ki akarják hagyni a titkárságból, mire Aczél – Andics megrökönyödésére – elmondta, veles bizalmasan közölték, politikai okból hagyják ki. De az igazi botrány a vezetőségi ülésen következett, ahol a titkárnak javasolt Kónya Lajos, s Urbán Ernő sem jelent meg.

Nem tudni, hogy Rákosinak vagy a kulturális osztálynak tűntek-e fel az Irodalmi Újság „figyelemre méltó

problémái”, de a július 30-i számról feljegyzés készült a főtítkárnak. A fő kifogás, hogy a lap közölte Zelk Cigány-biztató című versét (benne az író önbiztatása: „nem te vagy csak vétkes itt”), pedig a verset Király István nem hozta le a Csillagban. Veres Péter pedig az Öregek és fiatalok című cikkében azon medítal: vajon nem fricskázuk-e félre mi is a holnapi József Attilákat, s oda jut: „Támogatjuk az új tehetségeket, de nem hagyjuk őket élni.” Hámos György főszerkesztő nagyobb éberséget ígért.

Két hét múlva Szóke Györgytől [a KV-iroda vezetőjétől] dátum nélküli levél ment Rákosinak az Irodalmi Újság (tízezer példányban kinyomtatott) legújabb számával, amely „az első és második oldalon pirossal megjelölt részek miatt vissza van tartva. Non elvtárs [Non, vagy Nonn György népművelési miniszterhelyettes] azt javasolja, hogy ne engedjük így megjelenni a lapot, hanem e részeket kihagyva, illetve *más anyaggal kitöltve nyomják újra*. Kérjük Rákosi elvtárs véleményét. Az anyagot véleményezésre megküldtük a Politikai Bizottság tagjainak is. A Titkárság tagjainak véleménye szerint Non elvtárs javaslata helyes.”

Nyilván Rákosi is egyetértett a javaslatlaltal, mert az újság szeptember 17-i számát elkobozták Kónya Lajos tagosításra célzó verssora, de főképp Benjámín László Darvas József minisztert tollhegyre tűző epigrammája miatt (Handabasa). A bezúzásról nem adtak hírt, de 1500 példány az elkobozott számból az utcára került. Az írók hiába követelték Andicstól a történetek megbeszélését. Szeptember 19-én az Írószövetség kommunista aktívája összeült, hogy javaslatot tegyen, ki legyen a költői és drámai szakosztály titkára. Itt jelentette be Hámos, hogy a szövetség vezetősége és pártvezetősége megkerülésével szabályellenesen lefoglalták a lap példányait. Devecseri, Háy, Benjámín, Zelk, Kuczka, Szüdi György, Vészi Endre ezt párt-, állam- és népellenes eljárásnak minősítették.

„Nagy meglepetésre” Fekete Sándor, a Szabad Nép egyik szerkesztője is az ellenzéki írók táborához csatlakozott. Heves támadást indított Non ellen, aki számos tanújelét adta annak, hogy rosszul foglalkozik az irodalommal, a művészetekkel. [A pártvezetés végig hagyta, hogy a lapelkobzásért Nont tegyék felelőssé.] Fekete felszólalását viharos taps fogadta. „*A vita léghőre párt- és államellenes volt.*”

Sebtében a politikai bizottság is megvitatta az irodalom „néhány időszzerű kérdését” (szeptember 24.). Andics Erzsébet javasolta: „Hámos Györgyöt, az Irodalmi Újság szerkesztőjét le kell váltani és KEB elé kell állítani. Tamási Lajost, az Írószövetség titkárát fel kell szólítani, adjon írásos jelentést a kommunista aktíva szeptember 19-i üléséről és a pártszerűtlen helyzetről, a saját szerepléséről. A jelentés után komolyan beszélni kell vele és figyelemztetésben részesíteni. Fekete Sándort el kell távolítani a Szabad Nép szerkesztőségéből, megfelelően tájékoztatni kell a munkatársakat. KEB elé kell állítani Vincze Istvánt, a Lapkiadó vezetőjét, mert utasítás ellenére megengedte az Irodalmi Újság szeptember 17-i leltított számának szétküldését. KEB elé kell állítani és ki kell zárni Mesterházi Lajost, szeptember 19-i aktíván tanúsított pártellenes felszólalásáért. A Haraszt Sándorhoz írt és az illegálisan terjesztett párt- és államellenes verséért Benjámín Lászlót KEB elé kell állítani és szigorú pártbüntetésben kell részesíteni.” A vitában Gerő kifogásolta, hogy nem került szóba, hogyan változtassák meg a helyzetet, hogyan alakulhatott ki *teljes egységfront a párt vezetéseivel szemben*. Felveti, hogy elvtelenül udvaroltak az íróknak. Rákosi javasolta, hogy ne csináljanak nagyobb hibát. Két héten belül folytassák a vitát.

Az elkobzás „kitűnő alkalmat adott arra, hogy az írók frontális támadást nyissanak a Rákosi-féle kultúrpolitika és ezen keresztül a Rákosi-féle orszá-

gos politika ellen” – írja Aczél és Méray. Mivel Andicsék halasztgatták a találkozást az írókkal, sőt Hámos Györgyöt is leváltották, az Írószövetség elnökségi pártcsoportjának hét tagja (Aczél, Benjámín, Déry, Karinthy, Köny, Kuczka, Zelk), valamint Vészi Endre titkár lemondott azzal, hogy követelik Non felelősségre vonását s a felgyülemllett gondok megvitatását a legfelső szinten. Ráadásul Lukácsy Sándor, Kolozsvári Grandpierre Emil, végül Nagy Péter *sem fogadta el a főszerkesztői kinevezést.* (Kallódó jelentés 1955 októberéből: Tamási Áron édesanyja meglátogatásakor kijelentette: vissza akar települni Erdélybe, ott tudna dolgozni.)

Aczélék azt írják, hogy Rákosi „a politikai bizottság elé hívatta a lemondott írókat, s megígérte, hogy minden kérésüket teljesíti, ha ezt a találkozót megelőzően visszavonják lemondásukat”. Csakhogy semmiféle politikusra nem jellemző az afféle ígéret, hogy „minden kérésüket teljesíti”. Karinthy Ferenc egyébként „megnovellásította” ezt a történetet (Papageno és Monostatos), és oly sok tényt írt meg, hogy ha Rákosi nemcsak fenyegetőzött, hanem ígéretet is volna, akkor ezt nem hagyta volna ki. (Mellesleg nem a pb, hanem az ifjú KB-titkárok – Ács Lajos, Szalai Béla, Vég Béla – jelenlétében fogadta őket Rákosi.)

Az elkobzás hófordulóján, október 17-én végül Rákosiék újból elbeszélgettek néhány íróval. Előtte Háy Gyula levelet írt Tamási Lajos párttitkárnak, hogy mivel nem hívták meg a találkozóra, szeretné elmondani a véleményét. A hivatalos állásponttal ellentétben szerinte az Irodalmi Újság jó lap, a Csillag viszont gyenge. „Lehet-e azon csodálkozni, hogy akik a világ legszimplább és legdurvább »irodalompolitikai feladatát«: *egy lap elkobzását is hibásan hajtják végre*, azok a szocialista realizmus elősegítésével összefüggő, sok végtelenül finom, kényes, nagy hozzáértést követelő feladatot még sokkal kevésbé tudják

megoldani.” Sűrűn gépelt, négyoldalas levelében kifogásolta, hogy az irodalmat parancsszóval, gombnyomással irányítsák, a lapelkobzással kapcsolatban pedig azt írta, minél kevesebb törvényen ebben az ügyben, annál jobb.

Rákosi néhány tekintélyes író négy szemközt fogadott. Október 17-én már csak a középhaddal ült le beszélgetni Hegedűs Andrásal együtt. A lemondottakat, vagyis az ellenzékieket nem hívták meg. Bevezetésként Tamási Lajos elmondta, hogy a lemondás pártszerűtlen, benne van a lemondottak és a vezetés hibája is, de „vigyázni kell, hogy a dolog *ne kerüljön ki az utcára*”. A márciusi határozat irodalmi alkalmazását mereven kezdtük el, Darvas mint jobboldali elhajlót majdnem mindenkit elmarasztalt. Azóta is az él a köztudatban, hogy a szövetség jobboldali centrum. „Bizalmatlanság van a párt politikája és vezetése iránt. Erről beszélni kell.” Illés Béla megemlítette, hogy valaki levélben gyáva csirkefogónak nevezte. (Rákosi közbeszólt: *ellentámadásba kell menni.*)

Horváth Márton kirohant Benjámín ellen, mert jelenünkre vonatkoztatja nyomottságát. „Ilyen verseket nem szabad a néphez engedni..., ahol mi nem vagyunk ott a bel- és külpolitikai kérdések magyarázásában, ott az ellenség... Nincs olyan kérdés, amire mi ne tudnánk felelni. Nálunk egy pohár vízben sem szabad zavarnak lenni.” Nagy Péter bejelentette, nem érzi magát alkalmasnak a szerkesztésre, ő is leadta volna Benjámín versét (József Attila fejfája), nem ért egyet Hámos leváltásával és az elkobzással sem. „A lemondás oka az, hogy *féltik 1953 júniusának jó eredményeit* (életrészlet, parasztpolitika).”

Hegedűs András Horváthtal értett egyet: Benjámín verse a *fasizmus idején jó lett volna*, de ma nem az. Megállapította: „irodalmunk a kispolgáriság mocsarába süllyed”.

Hámos György sem tartotta Benjámín versét népidemokrácia-ellenesnek. „Ha így olvsnánk verseket, mint

Horváth elvtárs, nem tudnánk szerkeszteni. Mindig a jót kell feltételezni, ez az íróknak is visszaadja bizalmukat.” Non kijelentette, hogy *a pártszerűség ott kezdődik, amikor olyat hajtunk végre, amivel nem értünk egyet.* Válaszul Erdei Sándor azt mondta, hogy ezt nem érti, és nem ért vele egyet.

Rákosi foglalta össze a vitát:

„Hámos elvtársra is vonatkozik a francia közmondás, hogy a legszebb lány sem adhat többet, mint amije van... Rendes ember ő, de nincs pártgyakorlata. Romániában például minden dolgot előre kell látni a pártnak, mielőtt kinyomtatják.

Benjáminról: Az ember lehet rosszkedvű, de ezt nem biztos, hogy nyomtatásban is közölni kell, és nem kell a pesszimista írásokat megdicsérni. Aból, amit írt, észrevettük, hogy Benjámin eddigi verseit – amikért őt becsültük – megtagadta... Nekünk a pártért tűzbe-vízbe mennünk kell.

90

Az adminisztratív rendszabályokról: Úgy látszik, nem mi vagyunk agresszívek, de ha ilyenek lesznek (mint amire Illés elvtárs a neki írott levéllel kapcsolatban utalt), *el fogjuk látni pártszerűen az illetők nótáját*”. Megjegyezte, hogy az Írószövetségben biztos vannak nem kommunisták is. „Kassák például, ha nem félne a törvénytől, legszívesebben elválná a nyakunkat.”

Megemlítette, hogy Déryvel, Zelkkel, Németh Lászlóval „órák hosszat beszélgettünk Jugoszláviáról, Rajkról. Nem volt eredménye, olyan volt a beszélgetés számukra, mint a falra hányt borsó. Az elmúlt két évben komoly megrázkódtatások voltak. 53-ban láttuk a hibákat, ki akartuk azokat javítani, de belelépett a Nagy Imre-rezsim. Megpróbálta *tönkretevő irányba vinni a fejlődést* a parasztpolitikában a térszomszolgálat lebecsülésével, az iparosítás és főleg a nehézipar háttérbe szorításával, a párt vezető szerepének kétségbevonásával”. Nagy elvtárs „a párt és a népi demokrácia ellen izgatta az írókat. Debre-

cenben mondta, ha a párt az asztalra üt, ti is üssetek oda.

A lemondottakról: Mi még beszélni fogunk ezekkel az elvtársakkal, de *ha nem tudjuk őket jobb belátásra bírni, elesnek.* Megtévesztik az országot. Munkásságukból az látszik, mintha a párt elfogadta volna a pesszimizmust. Ezek betegek. Nem igaz, hogy a helytelen dolgokat is közölni kell. Ady már költőkirály volt, amikor egyes verseit nem tudta a Nyugatban megjelentetni, csak a Népszavában vagy a Világban. Az is ismeretes, hogy *a cenzor, Receta bácsi,* Petőfinek pénzt akart inkább adni kölcsönbe, mintsem azt tanácsolta volna Petőfinek, hogy egy rosszul sikerült versét jelentesse meg... Ma az a fő probléma, hogy az írók jelentékeny része elfordul a mától (söntés-versek, szerelem, tragikus Dózsa-eposzok stb.). Pedig *a nép szeretné önmagát viszontlátni hősként* az írói alkotásokban. A jelen: próbakő. Aki ettől elfordul, hiába van párttagsági könyv a zsebében, nem teljesíti feladatát. Ez a döntő...

A falusi helyzetről: A falu 1949 óta nem volt ilyen elégedett. Lent voltam Illyés szülőföldjén. Rácegresen. A volt béresek itt 1953-ig ugyanúgy laktak tömeglakásokban, mint az Apponyi grófok idején. Most, 53-ban szövetkezetbe tömörültek, és máris 37 új, fűdősobás téglaházat építettek.

A Szovjetunióban sokkal keményebben jártak el, amikor baj volt az irodalommal. Mi igen türelmesek vagyunk. Helyenként vastagon csinálják a dolgokat, körözik a Harasztihoz írott (Benjámin) verset. Mi is szeretjük az írókat, de *helyenként más eszköz is kell.* Úgy látszik, nem megfelelőek ezek az eszközök. Ne gondolják, hogy mi véres késsel a fogunk között állunk az irodalommal szemben...

Az Irodalmi Újság kicseréléséről: A kicserélés simán ment volna, ha egy illető, amikor megtudta, hogy a számot vissza kell tartani, 1500 példányt nem dob ki az utcára. Nagyon kell vigyázni. Az ellenség nem alszik, résen van,

hogy bajt okozzon. Bízsanak az elvtársak a pártban. Ha a párt hibát követ el, kijavítjuk. Meg kell tanulnunk fegyelmezettnek lenni, a párt határozatait végre kell hajtani. (Lenin általában arra bízta a határozatok végrehajtását, aki a vitában ellenezte azokat.) *Mi nem kértünk be minden betűt, ez hiba volt.* A pártnak tudnia kell, hogy mi foglalkoztatja íróinkat...

A pesszimizmusról: Aki ma pesszimizista (ha azért is, mert gyomorrákja van), akkor is árt, mert rossz hangulatot teremt, ha verset ír... Ha ilyenek sorozatosan megjelennek, kialakul egy általános politikai hangulat – és *mi nem becsüljük le az irodalmat.* A lemondott hat elvtárrsal mi beszélni fogunk, észre fogjuk őket téríteni. De az elvtársak is gerincesebben harcoljanak.”

Másnap (október 18.) a politikai bizottság újból tárgyalt az irodalom helyzetéről. Az előterjesztés megállapította, hogy az írók között *nincs nagytekintélyű kommunista író*, aki alkotásaival irányt mutató befolyásra tudna szert tenni. A hibák és helytelen nézetek nem kis mértékben 53–54-ből táplálkoznak, amikor Nagy Imre elvtárs közvetlen kapcsolatot tartott fenn számottevő írókkal. „Valószínű, *Déry és Zelk szervező munkájaként*, főleg az Irodalmi Újság körül kialakult helyzetre hivatkozva” mondott le Aczél, Benjámin, Déry, Kónya, Kuczka és Zelk írásban, Karinthy pedig szóban elnökségi, illetve a titkársági funkciójáról. [Vészt kifejejtették a felsorolásból.]

Horváth Márton bírálta az előző napi beszélgetést: az, hogy a párt első titkára és az ország miniszterelnöke 6–7 órát tölt azzal, hogy magyarázza a párt politikáját, aránytalan. Attól tartok, mondta, hogy ők ezt gyengességünknek tekintik. Mi is elkövettünk egypár hibát. Az Irodalmi Újság visszavonása összekovácsolta az egész társaságot. Ennél rosszabb lapok is megjelennek. Hegedűs Rákosi felszólalását, érvelését dicsérte, viszont a távollévő Révait

bírálta, mert kiesett a kezéből az irodalom vezetése. „Az az érzésem, hogy az ellenállás mögött Veres Péter van. (Gerő: Én már régen mondtam Rákosi elvtársnak, hogy Veres Péter kétszínű játékot játszik. A Szamadásba beírta, hogy a szocdem párt nagyon jó párt volt.) *Veres Péter népszerűsége aggasztó méreteket ölt.* (Gerő: Mi csináltunk neki kolosszális népszerűséget.) Illyés Gyula például gratulál azoknak az íróknak, akik pesszimizista verseket írnak. Nem szabad megvárni, hogy Erdei maga mondjon le. Leváltásáról hozzunk határozatot. (Gerő: Erdeinek szigorú pártbüntetést kell adni.) Javasolja Rideg Sándort. (Közbeszólások: Nem jó, iszákos, hóbortos.)

Gerő felteszi a kérdést: *hogy jutottunk oda, ahol vagyunk.* A megoldás csak az lehet, hogy létre kell hozni a kommunista magot, még ha gyenge is kezdetben. Irodalmilag. Messzemenő engedményeket tettünk a jobboldalnak. Farkas elvtárs volt a fő kóristája ennek a dolognak, Nagy Imrével. Farkas elvtárs őrmesteri viselkedése igen nagy károkat okozott. Veres Péterről: az utóbbi két évben nem a legnagyobb magyar prózaíró lett, hanem valóságos orákulum. Nem tartom ellenségnek, útitárs. Itt van Illyés Gyula, kikiáltottuk legnagyobb írónak, sajnos ezt a bűnt elkövettük. Illyés tehetséges ember, de meg kell mondani, hogy már a felszabadulás előtt *Illyésben bent volt a féreg*, és a felszabadulás után is tovább rohadt. Bár fejlődött, fejlődése bizonytalan és kétes irányú volt, vajon tényleg a népi demokrácia irányába fejlődik-e? Az utóbbi két évben határozottan visszafejlődött kritikailag és irodalmilag is.

Darvas bizonyos szolgálatot tett nekünk, de nem játszott nyílt kártyával. Szerepe nem egészen őszinte. Darvas ideológiailag fél lábbal a fasizmus talaján állt a felszabadulás előtt néhány évvel. Nyíltan ezzel ő sohasem számolt le. Most nem szeretik a régi barátai. Amikor a túllícitálóról írt, ő is túllícitáló volt.

A Szabad Népből régi hiba a kommunista művek levágása és háttérbe szorítása. A Különös ismertetőjellel című filmről írt kritikánál is érezhető ez. Miért nem lehet megszervezni, hogy a munkások írjanak például Déry naplójára, amely egy rothadt írás?

Kovács István felveti, hogy az Írószövetségben tíz év alatt nem voltak képesek a pártot kiépíteni. „Szembeállnak a párt álláspontjával, s ezt mint hőstettet csinálják. Nem tartom túlságosan nagy tehetségű írónak, de vizsgáljátok meg például Gerelyest. Molnár Zoltánnak nem lehetne-e nagyobb szerepet adni?”

Andics: Szovjetellenes novellája volt.

Rákosi: Kizártuk a pártból, beállítás lehetetlen.

Kovács: Azért felvetném a nevét.

Rákosi: Óriási szegénységi bizonyítvány volna.”

Összefoglalójában Rákosi kijelentette: A kérdés szélesebb és mélyebb, minthogy a mai ülésen kiderült. Az első dolog összeszedni az embereket, akik végrehajtják az utasításainkat, és szilárdan mellettünk állnak. Hiba volna, ha azt mondanánk – mint Gerő –, hogy Farkas és Nagy Imre ideje óta állunk így. Ezek a problémák megvoltak 53-ban is. Nem kell félnünk nem írókat küldeni a különböző szervezetekbe. Ugyanez vonatkozik az Irodalmi Újságra is. Ide is be kell küldeni egy erélyes embert, akinek nem imponál sem Benjámin, sem Déry. „Kétszáz-valamennyi íróból csak 40–50 emberre számíthatunk, ha ezt összefogjuk, akkor ez már valami. A Szabad Nép borzasztóan lemaradt. Helytelen volt a Különös ismertetőjellel című filmet lerántani. Érdemén felül kellett volna dicsérni.”

A rádióhoz erősítést kell vinni. „Úgy látszik, Háy Gyula ott a hadseregparancsnok, pedig ő egy utolsó ember. Szerintem soha egy rendes dolgot még nem írt. A marxizmushoz fogalma sincs. Nem szerette a Szovjetuniót sosem, és minket sem szeret, és ennek az embernek van kiszolgáltatva a rádió.”

Valamikor visszavontuk a Csillag egy példányát, mert egy verset törölni kellett belőle. Mindenki azt mondta, hogy a pártnak, a kormánynak erre joga van, most pedig az Irodalmi Újságnál a terjesztő vállalat az utasítás után még 1500 példányt kidobott az utcára, és kétségbe vonják a jogunkat – panaszkolta Rákosi. „Ez mutatja, mennyire megnőtt a szarvuk.”

„Szórtuk a Kossuth-díjakat, József Attila-díjakat tüztünk ki, magyarán szórtuk a pénzt. Ezen a területen egy krajcárt nem takarítottunk meg, sőt emeltünk. Szovjetunióban is jelenleg óriási takarékosági rendszabályok vannak. A Sztálin-díjakat beszüntették, csak nagyon kivételes esetben adják ki.” Nem tartom helyesnek, hogy mi hét órát legyünk velük együtt, mondta. Többet ilyesmit nem lehet csinálni. Ennek a hét órának jelentékeny része összevissza fecsegés volt.

„Illyés Gyulának és Zelk Zoltánnak nincs egyéb dolguk, mint egész nap intrikálnak állami pénzen. Ezt is meg kell nézni. Külön beszélni kell a pártot kívüli írói fejedelmekkel. Illyés Gyulával, Szabó Pállal, Veres Péterrel, Déryvel. Én Veres Péternek megmondtam, hogy teljesen lehetetlen, hogy mint elnök nem szól közbe, hagyja a dolgokat. Erre ő azt mondta, hogy csak nem fogok a kommunista írókkal ujjat húzni.”

Ezen az ülésen Horváth Márton hibának minősítette az Irodalmi Újság visszavonását, amiről az írók előtt végig hallgattak, semmiképp sem ismerték el.

A határozat szerint össze kell állítani azon írók listáját, akikre a párt biztosan számíthat, és rajtuk keresztül kell érvényt szerezni a párt irodalompolitikájának a szövetségben és az irodalmi lapok szerkesztőségeiben. [A névsor a következők: Barabás Tibor, Bodnár György, Bóka László, Bölöni György, Darvas József, Czine Mihály, Erdős László, Fehér Klára, Gereblyés László, Gergely Mihály, Gergely Sándor, Goda Gábor, Hegedüs Géza, Her-

mann István, Illés Béla, Lányi Sarolta, Madarász Emil, Mészáros István, Molnár Zoltán, Móricz Virág, Oláh László, Palotai Boris, Pándi Pál, Sándor Kálmán, Simon István, Sötér István, Szabolcsi Miklós, Szigeti József, Szüdi György, Tamás Aladár, Tamási Lajos, Thury Zsuzsa, Tolnai Gábor, Urbán Ernő.] Erdei Sándort, az Írószövetség első titkárát sürgősen le kell váltani és az irodalom területéről eltávolítani. Az elnökségi tagságról lemondott írókat az illetékes pártszervezet felelősségre vonja, pártbüntetésben részesíti. Ennek módját ki kell dolgozni és kellő tapintattal kell végrehajtani. Akik a párt politikája ellen léptek fel, az *elkövetkezendő időben kisebb teret kaphatnak a lapokban*. A megfelelő formáját ki kell dolgozni. Az Írószövetség vezetőségét, valamint az irodalmi lapok szerkesztőségét, elsősorban az Irodalmi Újságét meg kell erősíteni olyan elvtársakkal, akik ugyan nem írók, de politikailag, elméletileg fejlettek, intelligensek, és jártasak az irodalom kérdéseiben. A Szabad Nép nem segített megfelelően. *Meg kell szervezni a tömegek aktív részvételét az irodalom területén lévő hibák kijavításában* oly módon, hogy egyes dolgozók vagy azok csoportja levélben tiltakozzon és ítélje el a rossz, helytelen műveket, és támogassa a helyes, jó, a párt politikáját segítő műveket. Alkalmazni kell a takarékoság elvét az irodalom területén is. (Irodalmi alkotóházak, díjak stb.) Budapest két héten belül szűk körű pártaktívát kell tartani az irodalom és az írók közötti helyzetről. A tudományos és kulturális osztály havonként készítsen jelentést a pb számára a határozat végrehajtásáról.

Enczi Endre, az Irodalmi Újság főszerkesztője balul kezdte: közölni akarták a Lityerturnaja Gazéta desztalinizációs vitákkal foglalkozó cikket, de Andics Erzsébet után Rákosi is azt mondta a panaszt tevő Erdei Sándornak: „*nálunk mások a viszonyok, mint a Szovjetunióban*”. Erdei lemondott

– Andics jelentése szerint visszahívták –, s az Írószövetség elnökségének megkérdése nélkül a pártfunkcionárius, diplomata Tamás Aladárt nevezték ki a szövetség főtítkárává.

November elsején elkészült az első feljegyzés a kéthetes pb-határozat végrehajtásáról. E szerint az *Írószövetségben elindult a pártoktatás*, s szakmai-ideológiai előadás- és vitasorozat is kezdődött. (Az első: Észellenes tendenciák a filozófiában – Lukács György, majd: Az atomenergia felhasználása – Jánossy Lajos.) A lemondott írók pártszerűtlenségét elítélte a pártvezetőségük, de „a lemondók nem változtattak álláspontjukon”. S Andics jelentette, hogy az Irodalmi Újsággal szemben teljes a cenzúra („megjelent számait ellenőriztük”).

Már 1954-ben szeptemberben kezdte a kulturális osztály firtatni az írói jövedelmeket. A „takarékoság” jegyében most teljes *jövedelmi kataszter készült az 1954-es bevételekről*. Például: Szabó Pál 209 000 forint, Mészöly Dezső 190 000, Földes Mihály 186 000, Sólyom László 176 000, Urbán Ernő 173 000, Karinthy Ferenc 167 000, Veres Péter 155 000, Lányi Viktor 144 000, Illyés Gyula 143 000, Vas István 130 000, Háy Gyula 128 000, Hegedüs Géza 126 000, Csizmarek Mátyás 124 000, Kellér Dezső 123 000, Szabó Lőrinc 118 000, Illés Béla 112 000, Békeffy István 104 000, Heltsai Jenő 86 000, Kovai Lőrinc 82 000, Déry Tibor 81 000, Tamási Áron 81 000, Szenes Iván 79 000, Örkény István 76 000, Kolozsvári Grandpierre Emil 74 000, Weöres Sándor 71 000, Zelk Zoltán 69 000 forint, Aczél Tamás 64 000, Kosztolányi Dezsőné 64 000, Gergely Sándor 61 000, Tabi László 60 000, Gyárfás Miklós 58 000, Németh László 58 000, Sarkadi Imre 57 000, Cseres Tibor 53 000, Juhász Ferenc 39 000, Tersánszky Józsi Jenő 39 000, Fekete Gyula 24 000, Király István 11 000, Faludy György 8000, Füst Milán 7400, **Eörsi István 5400,**

Királyhegyi Pál 3000. (Külön kimutatás van arról, hogy a renitens Zelk Zoltán és a felesége, Báthori Irén mennyi honoráriumot vett fel 1954-55-ben a Kisdobos című lapnál. Két év alatt 2000, illetve 2800 forintot.)

November 8-án Veres Péter kedves barátom megszólítással levelet írt Rákosinak, amiben megkönnyítendő a helyzetet „idejekorán és illő modorban megkérdezem: mit szándékoztok velem?” Leírja, hogyan lenne mód a nem zajos, tisztességes visszavonulásra. „Neked is személyesen is elmondtam, hogy nem helyes dolog engem emberek elé állítani, mert el-elkap a szónoki siker démona, és magamnak is kiszámíthatatlanul olyanokat mondok, amelyek még ha igazak is, de nem volt hasznos és főleg nem volt politikus dolog elmondani. Amint eddig kiderült, legtisztább és leghasznosabb munkát tudok végezni a tiszta szépprózában, a novellában és a regényírásokban. Vajon nem jobb-e engedni, hogy minden időmet és lelkierőmet erre adjam? De mindenképpen arra kérlek, mondjátok meg nyíltan, mit csináljak, mert ezekben a vitákban lelki beteggé válok én is, és nem tudok írni se. Nem tudom kell-e ismételni, hogy mint 1948 után is bebizonyosult, hogy a forradalom mellett való *hűségemet semmi se ingatja meg, még az se, ha a forradalom néha felfalja némely gyermekeit*, mert ennek ellenében felemeli a népeket.”

„Az intézkedések alapján az írók joggal juthattak arra a következtetés-

re – írja könyvében Rainer M. János –, hogy nem lehetséges a konfliktus kompromisszumos megoldása... részsi-
kerekik és az indulatos reagálás nyomán meggyőződésükké vált: a helyzet most már nem teszi lehetővé a meghátrálást.” Várható volt, hogy az *írói ellenzék és a Nagy Imre köre egymásra talál*. Ám ebben a politikai életből kirekesztett volt miniszterelnököknek tevéleg szerepe (szerencsére?) nem volt. De körötte gyülekeztek egyebek között a háttérbe szorított, főképp a Szabad Néptől elküldött újságírók. A kezdeményezés, hogy tiltakozni kellen a „márciusi”-politika ellen, elsősorban Gimes Miklós és Vásárhelyi Miklós nevéhez fűződik. Kádár János, Kállai Gyula, Mező Imre egy darabig bátorították a pártszerű fellépést, végül visszakoztak. A szöveget 1955 októberében fogalmazta Gimes, Vásárhelyi és Haraszti Sándor, akinek az aláírások gyűjtésében is jelentős szerepe volt. (Az írók közül Déry és Aczél segített neki. Maga Gimes, mivel Rajk rehabilitálásának felvetése miatt kizárták a pártból, nem írta alá.) Döntő fontosságúnak tartják Major Tamás, a Nemzeti Színház Kossuth-díjas igazgatójának aláírását, mert „egész sereg újabb nevet vont maga után”. Lukács György egyetértése ellenére sem vállalta az aláírást. Aczélék szerint Nagy Imre és legközelebbi munkatársai beszélték le őket arról, hogy az ENSZ-nek vagy a szovjet kormánynak küldjék a memorandumot, mondván, hogy maradjon ez párton belüli, kifejezetten pártszerű cselekvés.

Minden párttaggal együtt mi, a kultúra munkásai, írók, művészek, újságírók örömmel fogadtuk a Központi Vezetőség 1953. júniusi ülésének és a III. kongresszusnak azokat a határozatait, melyek pártunk eszmei-politikai munkájából egyszer s mindenkorra számúzik az erőszak, a megokolatlan adminisztratív beavatkozás, a parancsolgatás antidemokratikus módszereit mint olyanokat, amelyek demoralizálják az őszinte kommunista pártéleletet. A Központi Vezetőség márciusi határozata az 1953. júniusi és a kongresszusi határozatoknak e kérdést illető részét teljes egészében fenntartotta és megerősítette.

Ennek ellenére, mint azt mélyszéges aggodalommal látjuk, a párt egyes szervei és funkcionáriusai egyre gyakrabban alkalmazzák újra a Központi Vezetőség és a kongresszus által ismételtén elítélt káros, erőszakos eszközöket. Ez az újra kiala-

különböző gyakorlat, amely pártunk érvényes határozatait sérti, éles ellentétben áll azzal az elvi, határozott, nagyvonalú, nyugodt, a kulturális és felvilágosító munka sajátosságait legmesszebbmenően tekintetbe vevő kultúrpolitikával, amelyet a Szovjetunióban folytatnak.

Bár a Központi Vezetőség bizonyosan ismeri az erőszakos beavatkozás eseteit, mégsem felesleges néhány különösen kirívó példára rámutatni.

A legutóbbi fél esztendőben leváltották az Irodalmi Újság két felelős szerkesztőjét; letiltották Kónya Lajos Naplójegyzeteinek megjelenését, és akadályokat gördítettek Benjámin László és Nagy László verseskötetének megjelenése elé, kísérletet tettek arra, hogy egyes írókkal szemben előzetes cenzúrát vezessenek be, állandóan megsértették, semmibe vették az Írószövetség autonómiáját, s mindezt betetőzte az Irodalmi Újság legutóbb történt elkobzása. Bizonyos, hogy ilyesmire – kommunisták által kommunista szellemben szerkesztett újság elkobzására – a népi demokratikus országokban még nem volt példa.

Beletartozik a sorozatba Az ember tragédiája-ügy, amely súlyos kárt okozott pártunknak. Németh László Galilei-darabjának levétele a Nemzeti Színház műsoráról, A csodálatos mandarin bemutatása körüli méltatlan huzavona stb. A színészeken kívül a kommunista zenészekre is egyre elviselhetlenebbül nehezedik az e területen dívó önkényes, antidemokratikus „vezetési módszer”.

A legutóbbi tíz hónap alatt eltávolították a Szabad Nép szerkesztőségéből a nevesebb kommunista újságírók jelentős részét: más kommunista újságírókat véleményük pártszerű keretek között történt kinyilvánítása miatt száműzték a sajtó területéről, kizárták a pártból vagy más súlyos büntetésben részesítették...

Éppen ezért tisztelettel kérjük a Központi Vezetőséget, hogy... erélyesen érvényesítse a Központi Vezetőség, a kongresszus határozatait, vizsgálja felül az eddigi helytelen adminisztratív intézkedéseket, és biztosítsa a kultúra, a sajtó munkásai számára az őszinte, tiszta kommunista pártélet légkörét, s ami ezzel egyet jelent: a nyugodt, a népet és a szocializmus ügyét szolgáló alkotó munka lehetőségét.

Budapest, 1955. október 18.

95

59 aláírás

Bár Aczélék szerint november 2-án juttatták el a memorandumot az MDP Központi Vezetőségéhez, Andicsék osztályán csak 9-én született feljegyzés róla mindössze két példányban. E szerint az egész csak ürügy arra, hogy összeszedve a sérelmeket „pártunk és kormányunk vezetési módszerét kritizálják. Az *ál-pártszerű hang* az aláírók közül többet megtévesztett, s az 59 aláíró közül többen jóhiszeműen elfogadták ezt a párttagokhoz méltatlan betérjesztést. Az »antidemokratikus vezetési módszer« nyilvánvalóan nem az alsó pártszervekre és funkcionáriusokra vonatkozik, hiszen a betérjesztés szerkesztői nagyon jól tudják, hogy az Ember tragédiáját, a Galilei-darabot nem alsóbb pártszervek »önkényeskedései« vették le a műsorról... A betérjesztés megszerkesztői a pártfe-

gyelem mögé bújva, a Központi Vezetőségnek »segítve« próbálják megmagyarázni, hogy pártszerűtlen, antidemokratikus, bírálatot elfojtó adminisztratív eszközöket alkalmaznak kulturális életünkben.” Jezsuita módszerekkel készült ez a memorandum – állítja a feljegyzés –, mert azok az írók kezdték meg az aláírásokat és valószínűleg a szövegezést is, akik lemondtak elnökségi tagságukról. A hét [valójában nyolc] lemondott írón kívül aláírta a betérjesztést az Írószövetség párttitkára, Tamási Lajos, és Simon István, az Új Hang főszerkesztője. Azonkívül az Irodalmi Újság újonnan kinevezett felelős szerkesztője, Enczi Endre.

Az elbocsátott vagy áthelyezett sérített újságírók képezik a lemondott írók legfőbb bázisát: Méray Tibor, Losonczy Géza, Molnár Miklós, Vásárhelyi Mik-

lós, Novobáczky Sándor, Haraszi Sándor. Ezek az újságírók különben kevesebb kötöttséggel több pénzt keresnek, mint amikor a Szabad Nép vagy más lap munkatársai voltak. „Az újságírófronton lévő földcsuszamlás bizonytalanra tett más, rendesebben viselkedő újságírókat is.” (Sebestyén György, Hámos György, Fekete Gyula, Demeter Imre stb.) „A Nemzeti Színházban biztosan támaszkodhatnak Major Tamásra és közvetlen környezetére, akik ebben az évben már hasonló jellegű és a párt által elutasított deklarációt készítették és írtak alá 16 művészzel. Majort közben figyelmeztettük, hogy vonja vissza nyilvánosan aláírását, valószínűleg azonban Major egyik kezdeményezője volt ennek az újabb akciónak...” Aláírta még Horvai István kétszeres Kossuth-díjas, a Madách Színház igazgatója, Gábor Miklós és Ruttkai Éva („ezek a színészek most kaptak fizetésemelést”), és a legtöbbet forgató, kereső Várkonyi Zoltán, Keleti Márton, Illés György, Bacsó Péter, Máriássy Félix stb. „Szervánszky Endre, ki zenei téren állandóan riválisnak érzi Szabó Ferencet”, és Mihály András zeneszerző, akik taggyűlésen nyíltan helytelenítették a párt irodalompolitikáját. „Mint [egyedüli!] állami funkcionárius a Népművészeti Intézet igazgatója, Széll Jenő is aláírta, aminek szintén sérelmi okai vannak. (A Népművészeti Intézetet a Népművelési Minisztérium harmadszor racionalizálja.)” Összegezve: „Az aláírók nagyobb része sértett emberekből áll... Az aláírások valószínűleg megszokadtak, a további szervezést abbahagyták, miután osztályunk minden szövetséget és kulturális intézményt figyelmeztetett erre a készülő beadványra... Túrhetetlen azonban az, hogy a lemondott íróknak és sértett újságíróknak ez az ellenzéki frakciós csoportja mind több és több embert akar maga mellé állítani... Egyenes folytatása ez az akció a Heves megyei írói kiszállásnak is (10 író Kuczka és Tardos Tibor vezetésével... a megye értelmiségi körében

tervszerű pártellenes tevékenységet fejtenek ki... tájékoztatva a Rajk-, Buharin-perekről...) A fő szervezőket ki kell deríteni, és megfelelő pártbüntetésben kell részesíteni őket.”

Zelk Zoltán a november 10-én kezdődő háromnapos írószövetségi párttaggyűlésen felolvasta a memorandumot, sőt rangjával együtt („kétszeres Kossuth-díjas filmrendező”) az aláírók névsorát is. Kitört a tapsvihar. „Az első nap a nyílt pártellenes vádaskodások jegyében zajlott. Déry és Benjámín fokozták a hangnemet, támadással akartak nyomást gyakorolni a pártra – állítja a taggyűlésről a politikai bizottság számára készített feljegyzés. Déry kifejtette, hogy az udvari bolond szerepére kárhóztatták az írókat, csörgősípkát nyomtak a fejébe, s azt akarták, hogy úgy táncoljon, ahogy a műveletlen és hozzá nem értő párthivatalnokok füttyülnek. Az ábécé ismerete még nem ad szakismeretet. Kijelentette: mi sokat eltúrtünk, de a tiszteletnek is van határa, s ez az alkotói lelkiismeret. Az írók az ország érdekében akarnak írni anélkül, hogy az önkény beavatkozna. Végül magáról kijelentette: ilyen hátrakötött sarkú szerepre nem vállalkozom. Ultimátumszerűen követelte a kulturális politika vezető funkcionáriusainak a leváltását. „Darvas elvtársat, Révai balkezes politikájának folytatóját és Andics elvtársnőt, mivel nem ért az irodalomhoz, le kell váltani.”

Benjámín átvette Déry durva, nyíltan támadó hangját. „Az irodalompolitika nem tartja be a párt határozatait” – mondotta. Vagy: „Ha továbbra is irodalmi bürokraták vezetik az irodalmat, nemhogy az írásnak, de a szövetségi tagságnak sincs értelme. ... mögöttem az élet keserűsége áll: a felemelt normáját száz százalékra teljesítő és mégis 900 forintot kereső vas munkás keserve, a krumpliórt sorban álló asszonyok szitkozódása, külkereskedelmi képviselőink tehetetlen dühe... Utamról senki semmilyen eszközzel nem fog eltántorítani.”

Külön kell megemlíteni a Non György ellen indított támadássorozatot (mérhetetlen buta, rágalmozó – ezek voltak a leggyakoribb jelzők). „Ismerjük a műveletlen Non György rágalmaikat – mondotta Benjámín. – Ötven-hatvan ember jelenlétében kijelentette, hogy nem szabad védelmezni a lemondott elnökségi tagokat, mert azok mögött egy idegen állam nagykövetsége áll, Jugoszláviáé.”

„Horváth és Andics egész hangnemevel, nyugodtságával visszautasította a pártszerűtlen támadást.” Aczélék erről azt írják, hogy Horváth Márton kijelentette: nem véletlen Déry magatartása: ő volt az, aki André Gide szovjetellenes, uszító könyvét magyarra fordította. A válasz: amíg egyetértünk, nem volt baj a múlttal, André Gide fordításával sem. Amikor nem értünk egyet, előkerülnek a „hibák”. Ezek nem irodalmi, hanem rendőri módszerek! Megkérdezték, miért szereti a párt Non Györgyöt jobban, mint az írókat.

Horváth Márton már a taggyűlés másnapján (november 11.) kézírásos feljegyzésében tudatta Rákosival, hogy „az Írószövetség pártszervezetének taggyűlésén Zelk, Benjámín, Déry olyan messze ment és olyan hangot ütött meg a párttal szemben, hogy az egy sor hívüket is megdöbbenetete”. Felvetette, hogy elő kell készíteni *egy-két főkolompos kizárását*. Számításba jöhetne Haraszti, Zelk, Déry, Erdei. Haraszti a pártellenes támadás fő mozgatója. Erdei kizárása mellett az szólna, hogy nem író, tehát a legkisebb megrázkódtatást okozná. Felül kell vizsgálni az irodalomvezetés módszereit is. Szerinte a tilalmaknál is hibákat követtek el.

A második nap vitája azt jelezte, hogy az ellenzéki frakciók taktikát váltottak. Formálisan elítélték az előző nap durva hangját – állítja az idézett feljegyzés. „Háy kétségbe vonta és ellemezte a párt vezető szerepét az irodalom irányításában. Azzal vádolta a pártot, hogy népnevelő, agitációs irodalmat kö-

vetel. E mögé sorakozott fel Kónya, Devecseri és Erdei Sándor felszólalása is. Méray Tibor is csatlakozott az előtte szólókhoz. Simó Jenő és Pándi Pál különösen Pándi jól megkomponált, érvekkel polemizáló felszólalása jelentett számottevő ellentámadást...” A harmadik napon Máté György, Földes Mihály, Rajcsányi Károly, Szabolcsi Miklós, Urbán Ernő, Diószegi András sorakoztak fel a párt vonala mellett. „Zelk igyekezett a pártra háritani a felelősséget kulturális életünk visszasságaiért. Már itt követelni akarták Tamás Aladár visszahívását.”

Aczélék szerint a taggyűlés harmadik napján Andics Erzsébet, Horváth Márton és Vas Zoltán Tamási Lajossal együtt megfogalmazta a jobboldali elhajlást, a frakciózást és a memorandumot elítélő határozati javaslatot, amit a taggyűlés 200:6 arányban elvetett. [Az írók kétharmada párttag volt!] Vas Zoltán kétségbeesetten hajtogatta: „Ez lehetetlen, elvtársak, ez lehetetlen. Nem tudják, mit csinálnak. Tegyék fel újból szavazásra a javaslatot.” Ebből semmi nem lett. Tamási Lajos azonban visszavonta az aláírását a memorandumról, mivel Zelk nyilvánosságra hozta a KV-nek címzett beadványt... A feljegyzés nem tesz említést arról, hogy a határozati javaslat megbukott.

A taggyűlés után Földes Mihály író tízoldalas, mindenkit mocskoló feljelentésben javasolta Rákosinak, hogy Zelket, Déryt, Mérayt és Aczélt zárják ki a pártból, és vonják vissza tőlük a Kossuth-díjat is. Kovai Lőrinc viszont a Fáklyatánc című kéziratát a pártközpontba küldte, hogy azonnal jelentessék meg.

November 14-én Gerő Ernő hat féldoldalas lapon köröztette, hogy mi a tendő az irodalompolitikában. Javasolta: a pb hozzon határozatot „az írók közötti helyzetről”. A határozat első sorban politikai jellegű legyen – írja. Le kell leplezni és *eszmeileg szét kell verni* a jobboldal platformját. El kell

ítélni a hírhedt memorandumot és azok szervezőit és az egész akciót mint pártellenes csoportosulást, és különösen azt, hogy aláírásokat gyűjtöttek. Rövid pozitív programot kellene adni, hogy mit vár a párt, a munkásosztály, a nép az írótól. Mire kötelezi őket a haza becsülete. A határozat alapján november 20-a és 30-a között Budapesten pártaktívát kellene összehívni, amelynek előadója Rákosi vagy Hegedűs elvtárs lenne. Az aktívára 4–600 elvtársat kellene meghívni, felelős pártfunkcionáriusokat, alapszervi titkárokat is, valamint kb. 60–70 író, színészt, rendezőt. Az aktíván határozottan, de erősen differenciáltan kellene kifejteni a Központi Vezetőség álláspontját, hogy megbontsuk a viszonylag egységes frontot. Ugyanakkor semmiképp se keletkezzék pogromhangulat az írók ellen általában. Déryt, Harasztit, Benjámint, Erdei Sándort, Molnár Miklóst, Méray Tibort a KEB elé kell állítani azzal, hogy Déryt és Harasztit ki kell zárni a pártból. Az indokolás kettős lenne: a) nézeteik burzsoá nézetek, b) a lenini szervezeti elveket és a szervezeti szabályzatot megszegve csoportosulást szerveztek a párton belül, ami a *frakciózás válfaja*.

Az irodalmi lapokat, különösen az Irodalmi Újságot, sajnos, nem sikerült eddig kézbe venni. Az új főszerkesztő Enczi maga is aláírta a memorandumot, amit nem tudtunk, amikor kinevezéséhez hozzájárultunk.

Felmerült annak a lehetősége, hogy a sajtóban ne közöljünk-e közleményeket, amelyek elítélik a jobboldali bandának a garázdálkodását, és követelik, hogy a párt vezetése megfelelő fegyelmi rendszabályokat léptessen életbe velük szemben.

A memorandum aláírói közül azokat, akiket egyébként rendes embereknek tartunk, kisebb csoportokban a pb egyes tagjainak el kellene hívatni, beszélni kellene velük. Meg kellene magyarázni, *milyen gyalázatos dolgot műveltek*, mibe ugratták be őket, s el

kellene érni, hogy még az aktívaülés előtt aláírásukat írásban visszavonják. Az is szükséges volna, hogy néhányan közülük felszólaljanak az aktívaülésen a jobboldali elemek, a nyugati imperialisták és a belső osztályellenség hangját visszhangzó elemek ellen... „a párt rendelkezik mindazon eszközökkel, amelyek szükségesek és elegendők ahhoz, hogy a *jobboldali demagógok-kalandorok kártevését* ezen a területen is felszámoljuk.”

November 18-án a politikai bizottság a központi vezetőségi ülés alapján megállapította, hogy „számos olyan elvtárs volt, aki nem értett még teljesen egyet a KV márciusi határozatával, a KV jelenlegi politikájával [ide beszúrja Rákosi], de ezt nem mondja meg, elhallgatja”. A különfélék között Rákosi javaslatot tett arra, hogy a KEB zárja ki Nagy Imrét, a pártból. Ugyancsak ekkor döntötték el, hogy a déli és a nyugati határon felszedik a műszaki zárat. A pb Gerő intencióinak megfelelően foglalkozott az Írószövetség párttaggyűlésével. Elhatározták, hogy kidolgoznak egy rövid politikai dokumentumot, amely Rákosi Mátyás és Hegedűs András irodalommal kapcsolatos megállapításaira alapszik élesen elítéli a jobboldali platform alapján létrejött *pártellenes csoportosulást*. Ennek alapján a következő héten pártaktívát tartanak Budapesten, előadó – Gerő javaslata ellenére – nem Rákosi vagy Hegedűs, hanem Kovács István, utána íróaktíva, ezt követően írószövetségi taggyűlés. „A platform aláírói közül minél többen vonják vissza aláírásukat. Meg kell szervezni, hogy az üzemekből, hivatalokból leveleket írjanak különböző szerkesztőségeknek. Vigyázni kell, hogy *ne legyen általában íróellenes jellege*.”

A pb-nek készített tájékoztató szerint „az elnökségről lemondott írók memorandumot szerkesztettek, amelyben tiltakoznak a párt önkényeskedései ellen”. [Ami azt mutatja, hogy ellentétben például a püspöki karral, szellemi körökbe az ÁVH nem

tudott beépülni, bármilyen gyanús is volt Nagy Imre, vagy az ellenzéki írók csapata.] A vita során Rákosi megállapította, hogy Nonnak igaza van, ugyanakkor csinált egy csomó hibát is. Az aktíván „felvonultatjuk a pártot, majd látni fogják, hogy milyen felháborodottan utasítják vissza munkásaink ezeket a dolgokat”.

„Andics: nem szabad hagynunk, hogy ők diktálják nekünk a lépést.”

November 22.: KV-határozat az irodalmi életben mutatkozó jobboldali jelenségekről. „...az ilyesfajta irodalmi jelenségek mögött elsősorban nem irodalmi, hanem lényegében a népi demokrácia elleni politikai jellegű támadás húzódik meg... amíg egyes írók a párt és a népi demokrácia érdekeivel ellentétes politikai nézeteket vallanak, addig képtelenek lesznek olyan alkotásokra, amelyek feleslegessé tennék a párt és állami szervek adminisztratív beavatkozását”.

Az anti-aláírásgyűjtő kampányban Rákosi is részt vett. Elsőként – november 18-án – Gál György, a Béke és Szabadság főszerkesztője adta be a derekát: „aláírást semmisnek tekinteni szíveskedjenek”.

November 23.: Kovács István „látogatása” után a Nemzeti Színház művészei (Major Tamás, Bessenyei Ferenc, Várkonyi Zoltán, Olty Magda, Ladányi Mihály, Marton Endre és Mézáros Ágnes) kollektíven aláírták: „tiltkozunk az ellen, hogy aláírásunkkal visszaélve nyilvánosságra hozzanak [párttaggyűlésen!] olyan dolgokat, amelyeket mi csak Pártunkkal kívántunk közölni, ezért ezen az íven tovább szerepelni nem kívánunk”. Enczi Endre következett: „A beadvány elképzelésem és szándékom ellenére demonstrációvá vált, és így elvesztette pártszertű jellegét. Éppen ezért kötelességemnek tartom kijelenteni, hogy a beadvány módját és formáját helytelennek ítélem... a beadvány tartalmával – melynek egy részével egyetértek – foglalkozni szíveskedjenek.”

„Emlékezni fog – írja Lukács György ugyancsak november 23-án Andics Erzsébetnek –, többször mondtam: főfeladatunk *éket verni* a becsületes kommunista (bár tévelygő) írók és a reakciók között. [sic!] Nem szabad őket összepofozni. Ez megtörtént... Persze kell adminisztratív rendszabály is, ha a népköztársaság *sorsdöntő* kérdéseiről van szó. De én sem abban, hogy Benjámín gorombán felelt Szabolcsinak, vagy Illyés Szigetinek stb. stb. nem vagyok képes ilyen veszedelmet látni... Még kevésbé tudok egyetérteni azzal, hogy nem forog fenn az új sematizmus veszélye... Összefoglalva: úgy vélem, hogy a Deák Ferenc-féle rosszul begombolt mellényt újból ki kellene gombolni.”

November 24.: Tamási Lajoson írásban is bevasalták, hogy a „beadvánnyal közösséget nem vállalhatok”. Ugyanezen a napon „megjelentek” nála a pártirodán a nyolcak (Aczél, Benjámín, Déry, Zelk, Karinthy, Kónya, Kuczka, Vészi), „és bejelentették, hogy az Írószövetség Elnökségéből, Vezetőségéből és Titkárságából történt lemondásukat mint pártszerűtlen lépést visszavonják”. A vastag ceruzát használó kéz (rossz szeme miatt Gerő írt ilyen ceruzákkal) csak ezt a mondatrészt húzta alá. Pedig a folytatás azt mondja: „Amennyiben a lemondást kiváltó okokat megszüntetni nem sikerül, kéri a Párt illetékes szerveit, hogy megbízatásuk alól mentseik fel őket.”

Szél Jenő a párt szervezeti szabályzatából idézi, hogy a párttag joga, hogy „kérdéssel, beadvánnyal forduljon a felsőbb pártszervekhez egészen a Központi Vezetőségig és a Kongresszusig”. „Nem tudom frakciónak vagy a párt egysége és harcászása ellen irányuló csoportosulásnak nevezni azt a beadványt, mely kéréssel fordul a Központi Vezetőséghez. Ezen a tényen – véleményem szerint – nem változtat az, hogy egyesek taggyűlésen vagy másutt nyilvánosságra hozták az említett beadványt. Ezeket a lépéseket pártszerűt-

lennek tartom, helytelenítem, elítélem. Változatlanul úgy látom azonban, hogy a beadványban foglaltak jogos kérésük az azt aláíróknak. Ezek alapján *nem látom annak indokát, hogy aláírássomat visszavonjam.*"

November 25., Képes Géza: „...az ív pontjainak summájával ma is egyetértetek”. A demonstratív felhasználást elítéli, azonban „az ívben foglaltak őszinte és alapos megvizsgálása szükséges”.

November 26., Keleti Márton: „A politikai bizottság Rákosi elvtárs által ismertett beszámolója, amelyet a Központi Vezetőség egyhangúlag elfogadott és amellyel a tegnapi nap folyamán ismerkedtünk meg, szintén elítéli az adminisztratív intézkedések káros következményeit. Ez nagyon megnyugtató engem... ugyanakkor értesültem a Nemzeti Színházbeli elvtársaktól, hogy Kovács István elvtárs felhívta a figyelmüket arra a veszélyre, amely a beadvány terjesztéséből következhet... Ezek után elhatároztam, hogy bejelentem... kérem aláírássomat meg nem történné tekinteni.”

Bacsó Péter, Illés György, Herskó János, Máriássy Judit: „Legélesebben elítéljük azokat, akik ezt a levelet demonstrációra, pártellenes hangulat-keltésre használják ki. *Aláírássunk ilyen felhasználása ellen határozottan tiltakozunk.*”

Juhász Ferenc, Simon István, Nagy László szintén együtt kéri, hogy az aláírást tekintsék semmisnek.

November 27., Horvai István: „Amennyiben mégis fennáll a pártszertülsen csoportosulás veszélye, kérem aláírássomat semmisnek venni.”

November 28., Grandpierre Emil: „*Ha ezt előre tudom, nem írtam volna alá.*”

November 29., Palotai Boris: „...a levél tartalmának egyes részeivel ma is egyetérték, az ilyesfajta demonstrációt mélyszélesen elítélem és semmiképpen sem azonosítom magam velem.”

Demeter Imre: „...tekintse leveletem egy kommunista újságíró jelzésének”.

Ugyanő, december 9.: „...semmilyen olyan platformmal nem azonosítom magam, amely a párt ellen irányul”.

December 7. Somlyó, Háy, Vészi, Gyárfás, Hámos, Erdei, Örkény, Palotai, Karinthy, Devecseri, Méray: „A pártellenes platformmá vált beadvánnyal nem azonosítjuk magunkat. Kommunista kötelességünknek érezzük, hogy a határozatban megjelölt jobboldali jelenségek, valamint a *baloldali, szektáns [sic!] törekvések ellen pártszerűen harcoljunk*”. [Az, hogy az Andics Erzsébet egyetemi tanárnő vezette tudományos és kulturális osztály gépírója a *szektást* majdnem szextánsként másolja, megbocsátható. Ám az osztály minden iratában hibásan szerepel a sokat forgatott szó.]

December 6-án, stílszerűen a Rajk-per helyszínére összehívták a később csak lincszaktívaként emlegetett budapesti pártaktívát, ahol az előadó Kovács István megállapította, hogy az Írószövetségben „pártellenes frakció működik” Aczél, Déry és Zelk vezetésével. A hisztérikus légkörben Háy Gyula nem tudta végigmondani felszólalását.

December 7-én a kulturális osztály javasolta, hogy a pártból zárják ki Déryt, Zelket, Mérayt, Aczélt („fel kell vetni a Sztálin-díj esetleges visszavonását”). Szigorú megrovásra javasolták a memorandum szervezésében tevékeny résztvevőnek vélt lemondott írókat: „Megrovásra javasoljuk azokat, akik a memorandum aláírást nem vonták vissza, vagy az aláírásgyűjtésben részük volt: Mihály András, Szervánszky Endre, Dávid Gyula, Devecseri Gábor, Ruttkai Éva, Gábor Miklós, Erdei Sándor, Tardos Tibor, Demeter Imre, Fekete Gyula, Losonczy Géza, Gyárfás Miklós, Szeberényi Lehel, Molnár Miklós, Vásárhelyi Miklós, Örkény István, Széll Jenő, Pártos Géza, Hámos György, Sarkadi Imre, Haraszti Sándor. Az itt felsoroltak egy részénél még a holnapi nap folyamán várható, hogy az aláírássokat visszavon-

ják. Kb. hat-nyolc aláírás visszavonására lehet számítani. Javasoljuk, hogy holnap, 8-án zárjuk le a visszavonás lehetőségét.”

A pécsi magyartanároktól, a Zala megyei íróktól és hasonló fontosságú szervezetektől (egyetértő) nyilatkozatot kértek a párthatározatról, amelyik elítélte az irodalom jobboldali elhajlását.

December 9-én javaslat készült az irodalmi életben végrehajtandó személyi változásokra. A megőrzött sokadig példány teljesen össze van firkálva új nevekkal, új teendőkkel. Például a gépelés szerint a dramaturgiai tanácsból le kell váltani Háy Gyula mellett többek között Gyárfás Miklóst is, de egy nyíllal Gyárfás Miklóst valaki a „Ki kell nevezni” névsorba irányította át.

December 10-én javaslat készült az ideológiai harc fokozására, az irodalmi helyzet megváltoztatására. „Az ideológiai ellentámadást három területen: politikai, ideológiai és szakmai kérdésekben kell vinni.” S aztán alaposan

részletezték, hogy politikai téren januártól kezdődően hathetenként, két hétenként politikai konzultációt kell tartani a művészeti és tudományos élet legfontosabb 3–400 kádere számára. Szakmai téren ki kell dolgozni az irodalmi platformot 1956. február 1-ig. 1956. április közepén országos kiadói konferenciát kell tartani... 1956 nyarán meg kell tartani az Írószövetség közgyűlését, napirenden a munkásosztály ábrázolásának kérdései... Felül kell vizsgálni az írók honorálásának rendszerét...

1955. december 26-án az MDP-Titkárság repülő szavazáson (körlevél aláírásával) fogadta el az Írószövetség elnökségét és az Irodalmi Újság és a Csillag szerkesztőbizottságát. December 30-án a fennebb ismertetett, aláírást „visszavonó” levelekből tizenhárom másolatot készítettek a kulturális osztályon, és a gyűjteményt megküldték a pb tagjainak. Ez volt az újévi ajándékuk.

Források

Rainer M. János: Az író helye. Viták az irodalmi sajtóban 1953–56. Magvető, Gyorsuló idő, 1990.

Aczél Tamás–Méray Tibor: Tisztító vihar. Griff Kiadó, München 1982.

Karinthy Ferenc: Mi van a Dunában? Szépirodalmi, 1980.

A Magyar Országos Levéltár MDP-MSZMP Osztályának irataiból a 276. fond. 53 csomag 2160 (pb-ülés, 1955. szeptember 24.), 2173 (pb, október 18.), 2206 (november 18.). A 276. f. 65/333 (Rákosi-titkárság iratai), illetve f. 91/38, 39, 42, s a 96/162. őrzési egységének ide vonatkozó dokumentumai.